

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΠ. Π. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

11. Ἐξισλαμισμοί καί ἀντιστάσεις στήν (Β.) Ἡπειρο
κατά τήν Τουρκοκρατία
(Γ. Καστριώτης, ἀφανείς καί ἐπώνυμοι πρόμαχοι
τῆς Πίστεως καί τοῦ Γένους).

Ανάτυπο

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

22/3

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	
ΚΟΝΙΤΣΑΣ	
ΑΡ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ	55903
ΗΜΕΡΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	9/9/2014
ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ	

ΑΠ. Π. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

11. Ἐξισλαμισμοί καί ἀντιστάσεις στήν (Β.) Ἡπειρο
κατά τήν Τουρκοκρατία
(Γ. Καστριώτης, ἀφανείς καί ἐπώνυμοι πρόμαχοι
τῆς Πίστεως καί τοῦ Γένους).

I. Παιδομάζωμα καί Γενιτσαρισμός

Μεταξύ τῶν πῶ ἐξολοθρευτικῶν κινδύνων πού διέτρεχε τό Γένος μας κατά τήν μακρά τήν Τουρκοκρατία ἦτο ὁ ἐξισλαμισμός, τόν ὁποῖον ἐπέβαλε καί τό ἴδιο τό Ἰσλάμ ὡς Θρησκεία, πού κατέστη ἀκόμη πῶ ἐπικίνδυνος καί ἀπειλητικός ἀπό τούς Ὀθωμανούς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι κατέκτησαν τόσο βιαίως τήν ἐπικράτεια τοῦ πρώην Βυζαντίου, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Ἑλληνικῆς (Βαλκανικῆς) Χερσονήσου.

Ἡ πῶ ἀπεχθής καί βάρβαρη, ὅμως, μέθοδος πρὸς τοῦτο ἦτο ἐκείνη τοῦ παιδομαζώματος, πού τροφοδοτοῦσε καί τόν ἀπαίσιό καί ἀνθελληνικό Γενιτσαρισμό (=Καινούργο Στρατό) μέ πρωτοφανῆ Γενοκτονία.

Τό πρῶτο Τάγμα τῶν Γενιτσαρῶν τό συναντᾶμε ἤδη τό 1227 στή Μικρά Ἀσία. Μετά μάλιστα τήν Ἀλωση τῆς Βασιλευούσης τῶν πόλεων (29.5.1453), ἐπεβλήθη τό βάρβαρο τοῦτο μέτρο ἐντονώτερο καί πῶ ἀπάνθρωπο καί στήν Ἑλληνική (Βαλκανική) Χερσόνησο, ὥστε κάθε μητέρα, μπροστά σ' αὐτό τό δράμα νά κλαίη καί νά ὀδύρεται, μέχρι καί νά εὐχεται γιά τό γιό της:

*«Καλύτερα νά τό ἰδῶ στήν κλίνη νεκρωμένο,
καλύτερα μέ σάβανο μικρό νά τό στολίσω,
ἤ (=παρά) νά τό ἰδῶ γενίτσαρο, τήν πίστη μας νά βρίζη,
καί μέ σαρίμι πράσινο νά σφάζη τούς Ρωμαίους»*

Ἦδη τό 1520 ἔφθαναν οἱ Γενίτσαροι τίς 100.000, πού ἀποτελοῦσαν τόν πῶ ἄγριο Τουρκικό στρατό, τόσο ὥστε τό 1632, ἄν καί καταργήθηκε τυπικά, οὐσιαστικά, ὅμως, συνέχιζε νά ὀργιάζη ἀποτελώντας ἐνίοτε φόβητρο καί σ' αὐτούς τούς Σουλτάνους!

Εὐρείας ἐκτάσεως πρῶτο μεγάλο κῦμα ἐξισλαμισμοῦ, ἰδαίτερα στόν Χριστιανικό Ἀλβανικό πληθυσμό, ἀλλά, ἔστω σέ μικρότερο βαθμό, καί στόν Ἑλληνικό τῶν βορείων περιοχῶν τῆς ἐνιαίας τότε Ἡπείρου, πού ἔφθανε μέχρι τόν Γενοῦσο (Σκούμπι) ποταμό, παρατηρεῖται μετά τόν θάνατο τοῦ Γ. Καστριώτη (1468). Σημειώνεται, μάλιστα, ὅτι στή σημερινή Βόρειο Ἡπειρο μέχρι τό 1507, μόλις 11 μουσουλμανικές οἰκογένειες συναντᾶμε στό Βεράτι¹. Δεύτερο ἐπεκτείνεται καί στήν περιοχή Ἰωαννίνων, μετά τή γνωστή ἀτυχῆ ἐξέγερση

¹ Κ.Απ. Βακαλοπούλου» Ἱστορία τοῦ Βορείου Ἑλληνισμοῦ-ΗΠΕΙΡΟΣ», Θεσσ/κη 1992, 56-57

τοῦ Τρίκκης Διονυσίου (11-12.9.1611), ὅποτε ἀφαιρέθηκαν καί τά παραχωρηθέντα ἀπό τόν Σινάν Πασᾶ, ἅμα τῇ παραδόσει τῆς πόλεως (1430) προνόμια. Τότε λοιπόν ὑπέκυπταν στόν ἐξισλαμισμό ἄλλοι λόγω ἀδυναμίας καί δειλίας ἀπό τοὺς ποικίλους ἐκβιασμούς, ἄλλοι ἀπό ἀμάθεια καί ἄλλοι γιά λόγους συμφεροντολογικούς, καί μέ δελεάσματα, προκειμένου νά διασώσουν ἢ νά ἀποκτήσουν περιουσίες καί ἀξιώματα καί ἄλλοι πάλι, πιεζόμενοι καί ἀπό ἐξωμότες συγγενεῖς, γνωστούς κλπ. πού ἐγίνοντο, δυστυχῶς, ἀκόμη σκληρότεροι.

Ὁ κίνδυνος, λοιπόν, καί στή Β. Ἠπειρο «ἦτο μέγιστος. Δέν ἠπειλεῖτο μόνον ἡ Ζαγορά, ἀλλά καί τό Πωγώνιον, ἡ Λιντζουριά, ἡ Ρίζα, τό Ζαγόρι καί ὅλη, δυνάμεθα νά εἴπωμεν, ἡ Ἠπειρος, διότι οἱ ἐξωμόται, φονικώτατοι κατὰστάδες, μυριάς μετήρχοντο πίεςεις κατὰ τῶν μή ἐξωμοσάντων συγγενῶν καί γειτόνων αὐτῶν²». Ἐπίσης, μέ ἀφορμή τῆς Ὀρλωφιά (1769) στήν Πελοπόννησο, ἐξελίσσεται καί τρίτο σημαντικό κῦμα ἐξισλαμισμού, μέ ἀποκορύφωμα τήν πρώτη καταστροφή τῆς ἀκμαζούσης τότε Μοσχοπόλεως (1770), οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας ἐνίσχυσαν τήν ἐξέγερση ἐκείνην, ἰδίως οἰκονομικά.

Π. Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης,

Οἱ ἀντιδράσεις τοῦ Γένους μας καί τῶν λοιπῶν Ραγιαδῶν Χριστιανῶν καί μετά την Ἄλωση τῆς Πόλης (29.5.1453) ἦσαν ποικίλες, ἀπό προσπάθειες ἀναχαιτίσεως τῶν ἐπιτιθεμένων Τούρκων, ἀπό τήν Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, μέχρι καί τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, καθὼς καί ἐξεγέρσεων, τοπικῶν, ἀλλά καί γενικῶν ὑπέρ τῆς Ἐλευθερίας ἐν γένει.

Τελευταία ὀργανωμένη στρατιωτική ἀντίσταση στά Βαλκάνια, πού ὄντως πολλά προσέφερε καί στήν προστασία τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου καί αὐτῆς τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης ἦτο ὁ Γ.Καστριώτης, ἀποκληθεῖς ἀπό τοὺς Τούρκους καί Σκεντέρμπεης, (Iskender-bey = Ἀλέξανδρος Μπέης, Ἡγεμών), πού κατώρθωσε ν' ἀναχαιτίση ἐπιτυχῶς καί δύο Σουλτάνους, ἐπί μία σχεδόν 25ετία (1443-1468), τοὺς Μουράτ Β' καί Μωάμεθ Β'), ὁ ὁποῖος ἀπεκλήθη, τελικά, ὁ κατ' ἐξοχήν Ἐθνικός ἥρωας τῶν Ἀλβανῶν, ὡς γεννηθεῖς στή Β. Ἀλβανία (Κρούια ἢ Κρούγια), καίτοι ὁ ἴδιος ὑπέγραφε καί ὡς «Ἠπειρώτης».

Ἰδιαίτερα ὅμως ὡς Χριστιανόν ἀγωνιστή κατὰ τῶν ἐξ Ἀνατολῶν ἐπιδρομῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων οἱ Ἀλβανοί, ὡς μουσουλμάνοι πλέον καί ὁμόθρησκοι τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ἀλλά καί συμπαρατασσόμενοι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀποκληθέντες Τουρκαλβανοί, κατὰ τήν Τουρκοκρατία, δέν τόν ἐκτιμοῦσαν δεόντως, καί μάλιστα φανερά καί ἐπισήμως. Ἀποικαταστάθηκε, ὅμως περισσότερο μετά τήν ἴδρυση τοῦ Ἀλβανικοῦ κρατιδίου καί τήν καλλιέργεια καί ἐπίγνωση τῆς ἐθνικῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν Ἀλβανῶν (ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰ.).

² Μ. Οἰκονομίδη «Ἡμερολόγιον 1914, 219.

Από Χριστιανικής μόνον πλευράς, ως Καθολικού, αλλά και ευρύτερα Χριστιανού, είναι γνωστή η βιογραφία του, γραφείσα ήδη τον 16^{ον} αἰ. λατινιστί, από τον Marinus Barletius (Μαρίνος Βαρλέτιον) "Historia de vita et gentis Scanderbegi Epirotarum principis".

Τούναντίον έτιμήθη πολύ ένωρίς από τους Χριστιανικούς λαούς της Βαλκανικής και δὴ τους Έλληνες, και μάλιστα, πολλαπλῶς, ιδίως από τὰ «Νεοελληνικά Γράμματα», ἤτοι τόσο μέ βιογραφίες και λογοτεχνικά έργα (Τραγωδίες, ποιήματα, διηγήματα) από έπωνύμους συγγραφείς, έν μέρει και από τή δημοτική, όπως μαρτυροῦν και τὰ παρακάτω δείγματα, όπου καταφαίνεται και ἡ αγάπη του προς τήν ευρύτερη Χριστιανική Ήπειρο.³

Έχουν έκδοθη στην Έλληνική ἀριετές βιογραφίες του, από τό 1812, κ.έ, όπου, μεταξύ τῶν άλλων ἀναγράφονται τό γένος του και ἡ κατάγωγή του, «ως Ἀλβανικής, αλλά και Έλληνικής, ἀκόμη και Σλαβικής», ἡ ὁποία ὅμως ἀντικρούεται περισσότερο.

Στή διαμάχη αὐτή περί τῆς καταγωγῆς του, μεταξύ τῶν άλλων ἀνεμόχθησαν και οἱ Κ. Παπαρηγόπουλος και Κωστής. Παλαμᾶς.

Ἀκόμη και ὁ Κολοκοτρώνης στά «Ἀπομνημονεύματά⁴» του (διά τοῦ Γ. Τερτσέτη) σημειώνει και αὐτά θαυμάζοντας τήν ἀνδρεία του: «Τὰ βιβλία, όπου έδιάβασα συχνά, ἦτον ἡ Ἱστορία τῆς Ελλάδος, ἡ Ἱστορία τοῦ Ἀριστομένη και ἡ Ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη». Πρόκειται προφανῶς περί τῆς «Ἐπιτομῆς τῆς Ἱστορίας Γ.Καστριώτου, τοῦ έπονομασθέντος Σκεντέρμπεη, βασιλέως τῆς Ἀλβανίας, μεταφρασθείσης έκ τοῦ Γαλλικοῦ, Μόσχα 1812, και ἀλλαχοῦ (σ. 225): «Ἀνέγνωσα τόν βίον τοῦ Σκεντέρμπεη, έσυλλογούμην τὰ έργα του, δέν έκλείσθη ποτέ έις τήν Κρόγαν».

Πολύ ένωρίς έισῆλθε ὁ Σκεντέρμπεης και στήν, έστω και ἤσσονα, Έλληνική Λογοτεχνία, μέ πρώτη σημαντικώτερη τήν ὁμώνυμη Τραγωδία τοῦ Ι. Ζαμπέλιου. Έγράφη τό 1817-18, και μάς «πληροφορεῖ ὅτι ὁ Μουράτ Β, ἀφοῦ ὑπέταξε τόν ἡγεμόνα τῆς Κροίας, Ι. Καστριώτη (τόν πατέρα του), έξηνάγκασε τὰ 4 παιδιά του στόν έξισλαμισμό, έφόνευσε τὰ 3 και τόν πατέρα τους, πλὴν τοῦ Γεωργίου, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νά διαφύγη και διά δόλου, διά τοῦ γραμματέως τοῦ Πασά, ἀπελευθέρωσε τήν Κρόια ὁ ἴδιος δέ ἀπαντᾶ σέ σχετική έρώτηση, ὅτι «Χριστιανός και Έλλην καυχῶμαι και είμαι» (στ.185).

Εἰς δέ τήν τραγωδία τοῦ Ι. Ἀντωνιάδη, ὁ Καστριώτης διαλαλεῖ: «Τῶν Ἡπειρωτῶν έταῖρος έν τοῖς ὅπλοις είμαι» (στ. 63).

Και ἀριετά ποιήματα στην Έλληνική είναι ἀφιερωμένα στόν Καστριώτη, όπως τό έπικό ποίημα «Σκεντέρμπεης» τοῦ έξ Ἀχρίδος, Γ. Σταυρίδου, πού ἀνήκει φιλολογικά, και δημιούργησε και φιλολογικές έριδες, ἀπεδείχθη, ὅμως ὅτι ἀνήκει στην Έλληνική φιλολογία (Τίτου Γιοχάλα, έ.ἀ. 98 κ.έ).

³ Τίτου Π. Γιοχάλα: Γεώργιος Καστριώτης-Σκεντέρμπεης στά Νεοελληνικά Γράμματα, έκδ. Δωδώνη 1994:

⁴ Θ. Κολοκοτρώνη Ἀπομνημον/τα, Έκδ. Γ. Τερτσέτη, έπιμ. Γ. Βαλέτα, Ἀθ. 968, Τ. Α', 97, Τίτ. Γιοχάλα, έ.ἀ. 21-22),

Τέλος, από τὰ σχετικά διηγήματα υπενθυμίζομε τό «Η εικόνα» τοῦ Κ. Κρουστάλλη», ἴσως δέ καί τό ἐπιτυχέστερον ἀπό ἀπόψεως χάριτος καί τέχνης⁵» (1893).

Μᾶς μεταφέρει σ' ἓνα καφενεῖο στή συνοικία τῆς Καραβατιᾶς στά Γιάννινα. Ἐκεῖ σύχναζαν διάφοροι γέροντες καί «Ἀρβανῖτες», καθὼς καί ἓνας νεαρός μαθητῆς-προφανῶς ὁ ἴδιος ὁ Κρουστάλλης. Ἐκεῖ ἓνα ἀπόγευμα συναντᾷ μιά εἰκόνα, σύμφωνα μέ τήν ὁποία πλάθει τό διήγημα: Περνάει ἓνας καβαλλάρης, τόν ὁποῖο περιγράφει μέ κάθε λεπτομέρεια μαζί μέ τ' ἄλογό του. Κι ἀπό κάτω ἔφερνε τήν ὑπογραφή φράγιικα χαραγμένη καί πλουμερῆ, ὁπόδειχνε τόνομα τοῦ παλληκαρᾶ καβαλλάρη, καί τόν τόπο, ὅπου ἱστορήθη, τήν ξακουσμένη Φλωρεντία».

Οἱ γέροντες, ἀδυνατοῦντες νά τήν ἀναγνώσουν προσπαθοῦν ἀπό τή μορφή καί τὰ ὄπλα νά προσδιορίσουν τόν εἰκονιζόμενο ἥρωα...». Κι ὅταν ἀκόμη ὁ νεαρός μαθητῆς ἀναγνώσας τήν ὑπογραφή, τούς εἶπε, ὅτι εἶναι ὁ «Βασιλιᾶς μας», τόν ἐρωτοῦν :

«-Ὁ Γεώργιος; Οἱ γέροντοι.

-Σουλτάνι (ὁ Σουλτάνος); Οἱ Ἀρβανῖτες.

-Τί Γεώργιος καί τί Σουλτάνος μοῦ λέτε.. Ὁ Βασιλιᾶς τῶν Ἡπειρωτῶν εἶναι τοῦτος.

«-Ὁ Πύρρος, παιδί μου; ... Ὁ Γεροκαλαμένιος...».

Εἰς τό ἀκουσμα τοῦ ὀνόματος Σκιεντέρμπεης οἱ Ἀρβανῖτες ξεσποῦν εἰς ἐκδηλώσεις ἀπεριγράπτου χαρᾶς, διότι ἀντίκρουζον τόν ἀείπτητον βασιλέα, ἀλλά καί μετά θλίψεως, διότι ἢ σύγχρονος, ἢ σημερινή ἐλεεινή κατάσταση ἦτο τραγική.... Ἀκολουθεῖ σχετική συζήτηση στ' Ἀρβανίτικα, ὅποτε ὁ Γεροκαλαμένιος ἀρχίζει μιά ὠραία διήγηση γιά τούς καταπληκτικούς ἄθλους τοῦ Σκιεντέρμπεη, καί καταλήγει τὸ διήγημα μέ τὰ λόγια τῶν Ἀρβανιτῶν: «Εἴμαστε ἀδέλφια, ὦρε Γέρο, ἄς εἴμαστε ἀπό δύο πίστες... κι ἄς λέν ὅτι θέλουν τὰ μαγαρισμένα στόματα τῶν ὀχτροῦν μας»!

-Σημειώνεται ὅτι εὐρισκόμεθα στή ἐποχή, πού ἐγίνοντο ἐκατέρωθεν προσπάθειες νά γίνῃ στήν περιοχή μιά Ἑλληνοαλβανική Ὁμοσπονδία, ἄν καί τό ὄραμα τοῦ Κρουστάλλη ἦτο νά δῆ τήν προσφιλή του Ἡπειρο ἐλεύθερη καί Ἑλληνική, τόν δέ Γεώργιο Καστριώτη, ὡς πρός τό ὄνομα καί τήν πίστη του, ἀλλά καί τό ἔργο του, τόν ἤθελε περισσότερο Ἑλληνα.

- Ἀρκετά βιογραφικά στοιχεῖα καί ἐπιτεύγματα τοῦ Καστριώτου ἢ Σκιεντέρμπεη συναντοῦμε στό πρό 100ετίας ἔργο τοῦ Παναγιώτου Κουγιτέα⁶ παρά τήν κάποια μεροληπτικότητα ὑπέρ τῶν Ἀλβανῶν:

Εὐρισκόμεθα ἤδη στόν 14^{ον} αἰ. ὅπου ἐδέσποζε στήν περιοχή αὐτή τό βασίλειο τῶν Σέρβων ὑπό τόν Στέφανον Δουσάν, εἰς βάρος ἐν μέρει καί τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἀπό Βορρᾶ, ἀφ' ἑνός, ἀλλά καί τῶν Ὀθωμανῶν

⁵ Τίτ. Γιοχ., ἔ.α. 118-132.

⁶ Παν. Κουγιτέα, Ἱστορία τῆς Ἡπείρου καί Ἀλβανίας (καί Ἡπείρου), Ἀθήναι, 1905, σελ. 67-77).

Τούρκων ἐξ Ἀνατολῶν, μέ δύο Σουλτάνους διαδοχικά ἐπικρατέστερους, τούς Μουράτ Β'(1421-1451) καί Μωάμεθ Β (1451-1481), τόν πορθητή τῆς Πόλης, ἐνῶ ἡ Δύση μέ τήν Ἑνετία καί τόν Πάπα, μᾶλλον ἀδιάφορους οὐσιαστικά.

Στήν Ἀλβανία, πέραν τῆς Οἰκογενείας τῶν Τοπίων (Τόκικων;), μέ σημαντικώτερον τον Κάρολον, ἐπονομασθέντα καί «Βασιλέα τῆς Ἀλβανίας», ἐνεφανίζοντο ὡς αὐτόνομες καί ἄλλες Οἰκογένειες, ὅπως οἱ Μουσαῖοι, οἱ Δουκαζίνοι καί, πρό πάντων, οἱ Καστριῶτες.

Ἦδη τό 1389, μέ τή μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου, οἱ Τοῦρκοι ἀπειλοῦν τήν περιοχή. Ἀκολούθως ὁ Μουράτ τό 1423 ἐπιτίθεται κατά τῆς Ἀλβανίας καί ἀναγκάζει τον Ἰω. Καστριώτη σέ εἰρήνη ὑπό τούς ὅρους νά γίνη ὑποτελής καί νά παραδώσῃ τά 4 παιδιά του ὁμήρους, τά ὁποῖα ἐξισλαμίσθησαν βίαια καί ἐξεπαιδεύοντο γιά Γενίτσαροι στή σχολή Ἰτς Ὀγλάν στήν πίστη πρός τόν Σουλτάνο (ἐξ οὗ καί τό ὑβριστικό «τσογλάν-τσοιλάνι»). Μετά τόν θάνατο τοῦ Ι. Καστριώτου ὁ Μουράτ ἐδηλητηρίασε τά 3 παιδιά καί κράτησε τόν Γεώργιο, μετονομάζοντάς τον σέ Σκεντέρ (Ἀλέξανδρο-Ισκιεντέρ), ἐπειδή ἐξετίμησε τά προσόντα του, ἐπιφυλασσόμενος νά τά ἀξιοποιήσῃ γιά δικό του ὄφελος στά πολεμικά του σχέδια.

Σέ μιά ἡττα τοῦ Μουράτ ἀπό τόν Ἰ. Οὐνυάδη τῆς Οὐγγαρίας, στίς ὄχθες τοῦ Μοράβα παρά τήν Νίσσα, ὁ Γ. Καστριώτης βρῆκε τήν εὐκαιρία καί ἀναγκάζει τόν Ρεῖς Ἐφέντη νά θέσῃ τή σφραγίδα σέ Δ/γμα, μέ τό ὁποῖο διωρίζετο ὁ Καστριώτης Δ/τής τῆς γενετείρας του Κροΐας, καί ἔπειτα φονεύει τόν γραμματέα τοῦ Σουλτάνου καί μέ 300-400 Ἀλβανούς, κατάλαμβάνει τήν Κροΐα μέ ἄφθονα πολεμεφόδια. Σκότωσε καί τήν ἐκεῖ Τουρκιή φρουρά καί καλεῖ σέ προσκλητήριο καί ἄλλους Τοπάρχες Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι καί ἀνταποκρίνονται. Ἔτσι συμπληρώνει τὸ στρατό του, περί τίς 15.000, καί ἐκδιώκει τούς Τούρκους μέχρι καί τή Μακεδονία. Ἀλλά πληροφορεῖται ὅτι ἡττᾶται καί φονεύεται παρά τήν Βάρνα τῆς Βουλγαρίας ὁ Βασιλιάς τῆς Οὐγγαρίας, ὁπότε ἐπιστρέφει στήν Κροΐα. (Κρούγια)

-Ἀπειλῶν ὁ Σουλτάνος νέαν εἰσβολή στήν Κροΐα, τοῦ προτείνει ὑποταγήν, ἀλλά τήν ἀπορρίπτει καί σέ ἐπίθεση τοῦ Φιρούζ Πασᾶ μέ 9.000 ἵππεις, τούς κατατροπώνει στά στενά τῆς Δίβρης.

Σέ ἄλλη ἐκστρατεία ἐνίκησε 3 Πασάδες, μεταξύ τους καί τόν Μουσταφᾶ. Ἐπακολουθοῦν ἐπανελημμένες ἐπιθέσεις ἀπό τόν ἴδιο τόν Μουράτ, ὁ ὁποῖος τό μόνο, πού κατάφερε, ὕστερα ἀπό πολύμηνη πολιορκία, μέ μεγάλες ἀπώλειες, τήν κατάληψη τοῦ Σφέτιγραδ. Ἀνεπιτυχής ἦτο καί ἡ ἐπίθεση τοῦ Μουράτ κατά τῆς Τροΐας, μέ μεγάλες ἀπώλειες (περί τίς 8.000). Αὐτό ἀνάγκασε τόν Μουράτ νά ἐπιστρέψῃ πρός τήν Ἀδριανούπολη, ὅπου ἀπό τή μεγάλη θλίψη καί ὀργή του ἀπέθανε(5.2.1451).

Καί ὁ υἱός καί διαδοχός του, Μωάμεθ Β', ἀσχολούμενος μέ τήν πολιορκία τῆς Πόλης, ἀποστέλλει 50.000 ἄνδρες ὑπό τόν Χάμσα, ἀνεψιό τοῦ Καστριώτη, ἀλλαξοπιστήσαντα καί ἀνταμειφθέντα ἀπό τόν Μωάμεθ μέ τόν τίτλο τοῦ Πασά τῆς Ἀλβανίας. Ὁ Σκεντέρμπεης, μέ δόλο τόν νικᾷ καί τόν συλλαμβάνει αἰχμάλωτο.

Ἀνάλογη τύχη εἶχαν καί ἄλλες σχετικές ἐπιθέσεις, ὅπως ἐκείνη τοῦ Σινάν πασᾶ μέ 20.000 στρατό, καθὼς καί τοῦ Καρατζᾶ βέη, ὅποτε ὁ Σουλτάνος ἀναγκάζεται σέ ὑπογραφή εἰρήνης μέ τό Καστριώτη (6.5.1461), ἡ ὁποία ὅμως δέν διήρκεσε πολύ. Ὑπενθυμίζεται ὅτι ὁ Σινάν Πασᾶς κατέλαβε καί τά Ἰωάννινα (9.10.1430), ὕστερα ἀπό συμφωνία μέ παραχώρηση στούς Γιαννιῶτες μερικῶν «προνομίων».

Μέ προτροπή τοῦ Πάπα συνασπίζονται Καθολικοί ἡγεμόνες κατά τοῦ Σουλτάνου καί τήν ἐπίθεση ἀναλαμβάνει ὁ Σκιεντέρμπεης, ὅποτε ὁ Σουλτάνος προτείνει ἀνανέωση τῆς εἰρήνης, ἀλλά τήν ἀρνεῖται ὁ Σκιεντέρμπεης, μέ τήν ἐλπίδα ἐνισχύσεώς του ἀπό τή Δύση. Στίς 14. 8.1464 ὅμως ἀποθνήσκει ὁ Πάπας Πίος Β' καί διαλύεται ὁ συνασπισμός.

Ὁ Σουλτάνος τότε ἀποστέλλει τόν ἐξωμότη Ἀλβανό Βαλαβάν, διακριθέντα καί στήν ἄλωση τῆς Πόλης, ὁ ὁποῖος, ἔπειτα ἀπό ἀμφίρροπες μάχες καί ἀπώλειες στό Ὅρος παρά τήν Ἀχρίδα, Σφέτεγραδ κλπ, ὅπου τραυματίζεται καί ὁ Σκιεντέρμπεης σέ πτώση ἀπό τό ἄλογό του, ὁ στρατός τοῦ Βαραβάν σχεδόν καταστρέφεται.

Ὁ Σουλτάνος ἐκμανεῖς ἀποφασίζει ἐπανειλημμένες ἐιστρατεῖες. Δύο ἀπ'αυτές 1465, μέ κινητοποίηση μεγάλου ἀριθμοῦ στρατοῦ, ὑπό τούς ἐξωμότες τόν Βαραβάν ἢ Μπαλαμπάν Πασᾶ καί τόν Γιακούπ Ἀρναούτη, ἀπέτυχαν καί διά δωροδοκίας καί κατά μέτωπο, μέ πολλές ἀπώλειες.

Σέ νέα ἐπίθεση τοῦ Σουλτάνου τό 1466 μέ 150.000 Γενιτσάρους καί λοιπῶν Ὀθωμανῶν ἀγρίων ἐξ Ἀνατολῆς, ἔφθασε μέχρι τόν Γενοῦσο (Σιούμπι) ποταμό, κοντά στήν Κρούγια καί ὕστερα ἀπό ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις μέ σιληρόν ἐκατέρωθεν ἀγώνα, φονευθέντος καί τοῦ Μπαλαμπάν, ὁ Σκιεντέρμπεης, ἐν εἴδει κλεφτοπολέμου, προκαλεῖ νέες μεγάλες φθορές, ὅποτε ἀναγκάζει τόν Σουλτάνο νά ἀποχωρήσει, ἐρημώνοντας τά πάντα.

Ἀκολουθεῖ μετάβαση τοῦ Σκιεντέρμπεη στόν Πάπα Παῦλο τόν Β' γιά βοήθεια, ὁ ὁποῖος τόν ἐβράβευσε μέν δι' ὅσα ἐπέτυχε, ἀλλά ὁ Καστριώτης ἐπέστρεψε στήν Κρούγια, μέ τή μηδαμινή, οἰκονομική μόνο, βοήθεια τῶν 3.000 φλωρίων, χωρίς ἄλλες ἐνσχύσεις, ὥστε αὐτή «νά ὀνομάζεται ἀτιμία μᾶλλον ἢ γενναιότης τῶν Χριστιανῶν» (Σαγρέδος).

Ἀξίζει ὅμως νά ἐπισημάνωμε καί ἓνα χαρακτηριστικό ἀπόσπασμα ἀπό τήν προηγηθεῖσα ὁμιλία τοῦ Καστριώτη πρὸς τόν Πάπα : «Μετά τήν καταστροφήν τῆς (ΣΣΜικρᾶς) Ἀσίας καί τῆς Ἑλλάδος, μετά τήν σφαγήν τῶν πριγκιπῶν τῆ Κ/πόλεως, τῆς Τραπεζοῦντος, τῆς Σερβίας, τῆς Βοσνίας, καί Μολδοβλαχίας, μετά τήν ὑποδούλωση τῆς Πελοποννήσου καί τῆς Ἡπείρου καί τήν λεηλάτησιν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς Μακεδονίας, ἔμεινα ἐγώ μόνον μέ τό ἀδύνατον καί μικρόν κράτος μου, μέ τούς στρατιώτας μου ἐξαντλημένους ἀπό τόσους πολέμους, καμφθέντος μετά τόσας μάχας, ὥστε ἡ Ἡπειρος δέν ἔχει πλέον εἰς τά σπλάχνα τῆς ἐν μέρος ὑγιείας, ὥστε νά λάβη νέας πληγᾶς, καί δέν ἔμεινε, πλέον εἰς αὐτήν αἷμα, διά νά χύσῃ ὑπέρ τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ..... Ἐλᾶτε λοιπόν πρὸς βοήθειάν μας, ἐν ὅσω εἶναι εἰσέτι καιρός, ὅσον οὐπω ἴσως δέν θέλουν ὑπάρχει πλέον ἀθληταί τοῦ Χριστοῦ

ἀπό τὰ ἄλλο μέρος τοῦ Ἀδριατικοῦ Πελάγους⁷».

Παρά ταῦτα, στίς ἀρχές Ἰανουαρίου συγκαλεῖ συνέδριο ἀντιπροσώπων στό Ἀλέσιο, ἐνῶ ἐδέχεται καί ἐπιθέσεις ἀπό Τουρκοῦς δυνάμεις, τίς ὁποῖες ἀντιμετώπισαν νικηφόρα οἱ ἄνδρες καίτοι ἀπόντος αὐτοῦ, λόγω ἀσθενείας ἀπό τραυματισμό στό πόδι του.

Μετά ταῦτα ἀπευθύνθη πρὸς ὀπλαρχηγούς μέ ἐμπνευσμένο ἀποχαιρειστήριον λόγον, ὅπου, μεταξύ ἄλλων, ἐτόνιζε: «Ἄφου συνέτριψα τάς ἀλύσους, μέ τάς ὁποίας ὁ Ἀμουράτης μέ εἶχε ἀπό νεαρᾶς ἡλικίας καταδυναστευόμενον, καί μέ τόσον κίνδυνον ἐπανῆλθον εἰς τήν ποθεινήν μου πατρίδα, δέν ἔπαυσα ποτέ νά θυσιάζω τήν ἰδίαν μου ἀνάπαυσιν διά τήν ὠφέλειαν καί διά τήν εὐτυχίαν τῶν ὑπηκόων μου καί διά τήν ὑπεράσπισιν καί συντήρησιν τῆς ἀγίας πίστεως τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Θεία Πρόνοια μέ ἐβοήθησε πάντοτε νά θριαμβεύσω κατά τῶν ἀσεβῶν καί νά τούς ἐμποδίσω ἀπό τοῦ νά μολύνουν καί νά βεβηλώνουν τούς Ναούς Του...

Χρεωστῶ νά δοκιμάσω καί ἐγώ τήν ἀμετάθετον ἀπόφασιν, τήν ἐκφωνηθεῖσαν ἐπί πάντων τῶν ζώντων καί νά ἀποδώσω τῇ γῆ τῇ τῆς γῆς καί τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Αἰσθάνομαι ὅτι ὁ καιρός, ὅστις μοί ἐδωρήθη παρά τοῦ Πλάστου, παρῆλθε καί ὅτι ἡ ὥρα τῆς ἀποδημίας μου ἐπλησίασε.

Ὅθεν πρίν σᾶς ἀποχωρισθῶ, χρεωστῶ νά σᾶς ὑπενθυμίσω, ὅτι τό μόνο μέσον τοῦ νά συντηρήσετε τά σιῆπτρα σας καί νά διαφυλάξετε τά κτήματα σας καί τούς ὑπηκόους σας, εἶναι τό νά εἰσθε πάντοτε ἠνωμένοι, μέ εὐλικρίνεια καί νά εἰσθε πάντοτε σύμφωνοι κατά πάντα. Ἐπειδή ἄν, κατά δυστυχίαν, εἰσχωρήση μεταξύ σας ἡ διχόνοια, ἀναμφιβόλως ὁ Τοῦρκος, ὠφελούμενος ἀπό τάς διαιρέσεις σας, θέλει κινήθῃ ἐναντίον σας καί θέλει σᾶς ὑποτάξει ἀλληλοδιαδόχως χωρίς δυσκολίαν.....»

Ἀπευθύνε ἔπειτα πρὸς τόν υἱόν του Ἰωάννη καί τίς παρακάτω συμβουλές:

«Νά φέρεσαι πρὸς αὐτούς ὡς ὁ πατήρ καί ὄχι ὡς ὁ δεσπότης καί τύραννος. Νά ὑπερασπίσης ἐξ ἴσου τόν πτωχόν καί τόν πλούσιον, νά ἀκροᾶσαι προσεκτικῶς καί νά ἀποκρίνεσαι μέ προθυμίαν πρὸς ὅλους. Νά μή ἀγοράζης τούς φίλους, ἀλλά νά τούς ἀποκτᾶς μέ πραότητα καί εὐπροσηγορίαν. Νά ἀποστρέφεις τούς κόλακας. Νά ἀκροᾶσαι καί νά ἀκολουθῆς τάς φρονίμους καί συνετάς συμβουλὰς καί νά μή ἐπιχειρῆς τίποτε χωρίς νά συμβουλευθῆς πρότερον τούς συνετούς καί ἐμπείρους οἱ ὁποῖοι πρέπει νά εἶναι πάντοτε οἱ ὀδηγοί τῶν βασιλέων καί τῶν ἡγεμόνων⁸».

Ὑστερα ἀπό λίγες ἡμέρες, στίς 17.1.1468, ἐκεῖ στό Ἀλέσιο ἀποθνήσκει καί ἐτάφη στόν καθεδρικό Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

«Τά λείψανά του ἀργότερον ἐξετάφησαν, ἵνα διαμοιρασθῶσιν μεταξύ τῶν Τούρκων ὡς φυλακτά. Οἱ Τοῦρκοι, νομίζοντες, ὅτι οἱ φέροντες ταῦτα γίνονται θαρραλέοι καί περιβάλλονται ὑπό δόξης⁹». (ΣΣ: Ἐάν συνέβη κάτι

⁷ Ἀλεξ.Χ. Μαμμοπούλου: Γ. Σκεντέρμπεης (Καστριώτης), ἔκδ. Ἠπ. Ἐτ. Ἀθ.1 968, 22)

⁸ Ἀλεξ. Χ. Μαμμοπούλου, ἔ.α. 23-24.

⁹ Παν. Κουγιτέα, ἔ. α. 76.

τέτοιο, πρόκειται, μάλλον γιά μέρος τῶν ὀστῶν του, διότι τά πολλά ἐφυλάσσοντο). Ὀπωσδήποτε, ἔστω καί ὡς συμβολικό, μαρτυρεῖ αὐτό καί τήν μεγάλη δύναμη καί πολεμικότητα, ἀλλά καί τήν ἀναγνώριση τῆς ἰσχύος του καί ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων του, οἱ ὁποῖοι τόν προβάλλουν, κατά κάποιον τρόπο καί παράδειγμα πρός μίμηση, ὅπως ἔπραξε καί ὁ Ἰμπραΐμ μέ τόν ἥρωα νεκρόν Παπαφλέσσα μετά τήν μάχη στό Μανιάκι.

-Αὐτός ἦτο, ἐν ὀλίγοις, ὁ βίος καί τό ἔργο τοῦ Γ. Καστριώτου ἢ Σκιεντέρμπεη. Πολλά ἐλέχθησαν καί πολλά ἐρωτηματικά καί κενά, ἴσως, ἀκόμα ὑπάρχουν σχετιά ἀπό διάφορες πλευρές του. Ἀλλά καί πολλές ἀπαντήσεις καί συμπεράσματα συνάγονται ἀπό τά μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα καί γνωστά ἱστορικά δεδομένα, ὅπως τά παρακάτω, ἐν κατακλιεῖδι:

1) Ἀνεδείχθη, ὄντως ἕνας ἀπό τούς σημαντικούς στρατιωτικούς ἡγέτες, στά σχέδια καί στά ἐπιτεύγματα: Μέ ὀλίγο στρατό ἀπό μικρόν λαό, κατώρθωνε νά νικήσῃ ἀσύγκριτα μεγαλύτερες στρατιές, πολεμώντας καί ὁ ἴδιος στήν πρώτη γραμμή, ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης. Ἀνεδείχθη δέ στή στρατηγική καί τήν τακτική τοῦ πολέμου ὁ καλύτερος δάσκαλος καί στρατηγός τοῦ Κλεφτοπολέμου. Ἐνα ἀπό τά γνωρίσματα τῆς Τακτικῆς του ἦτο καί νά παρασύρῃ τόν ἀντίπαλό του, ὅπου τόν συνέφερε γιά τήν ἐπιτυχία καί ἔπειτα τοῦ ἐπετίθετο ἀπ' ὅλες τίς πλευρές.

2) Τά πολεμικά του προσόντα ἀνεγνωρίσθησαν καί ἐκτιμήθησαν ἀπό πολλούς, ὥστε καί ἴδιος ὁ «Μωάμεθ ὁ πορθητής φέρεται εἰπών: «Ἐάν δέν εἶχε γεννηθῆ ὁ Σκιεντέρμπεης, ἐγώ θά εἶχα συνδέσει τόν Κόλπον τῆς Ἀδριατικῆς μέ τήν Ἐνετικὴν Δημοκρατίαν, θά εἶχα θέσει τό σαρίκι ἐπί τῆς κεφαλῆς τοῦ Πάπα καί τήν ἡμισέλινον ἐπί τοῦ Τρούλλου τοῦ Ἁγίου Πέτρου¹⁰» ὁ δέ πολὺς Βολταῖρος νά τονίζῃ: «Ἐάν οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἦσαν Σκιεντέρηδες, ἡ Ἀνατολική Αὐτοκρατορία θά εἶχε διασωθῆ».

3) Πολύς λόγος ἔγινε γιά τό γένος, τήν καταγωγή καί τή σχέση του μέ τήν Ἡπειρο καί τόν Ἑλληνισμόν ἐν γένει. Ἐν πρώτοις, ὡς γεννηθεῖς στήν Κρούγια τῆς σημερινῆς Β. Ἀλβανίας, εἶναι Ἀλβανός καί σωστά οἱ Ἀλβανοί τόν θεωροῦν ἥρωά τους, ἀνεξάρτητα πρός τήν ἀπώτερη, ἴσως Ἡπειρωτική – Ἑλληνική καταγωγή, πρᾶγμα πού μαρτυροῦν, ἐν πολλοῖς, καί τά ἔργα καί οἱ λόγοι του. Αὐτοεπικαλεῖτο καί ὑπέγραφε, μάλιστα ὡς «Ἡπειρώτης», ὅπως καί οἱ ἄνδρες του. Πολλοί ἄλλωστε ἀπ' αὐτούς ἦσαν καί πραγματικοί Ἡπειρώτες...

4) Γι' αὐτό καί ἀναζητοῦσε συχνά ἐνίσχυση καί ἀπό τούς λοιπούς Δυτικούς Χριστιανούς καθῶς καί ἀπό τόν Πάπα, ἀλλά, δυστυχῶς, δέν εἶχε τήν ἀνάλογη ἀνταπόκριση, καί μάλιστα σέ κρίσιμες στιγμές τῶν ἀγώνων του κατά τῶν Τούρκων! Εἶναι γνωστή ἡ τακτική του καί ἔναντι τοῦ Βυζαντίου καί κατά τήν πύο κρίσιμη περίοδο τῆς πολιορκίας της! Ἴδού, ἄλλωστε, πῶς ὁ ἴδιος ὁ Καστριώτης γράφει στόν πρίγκηπα τοῦ Τάραντος Ἰω. Ἀντώνιο: «Οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν Ἡπειρώται, ἐκ τῶν ὁποίων ἡγέρθη ἐκεῖνος ὁ

¹⁰ Ἀλεξ. Χ. Μαμμοπούλου, ἔ.α. (7), 12).

Πύρρος, τοῦ ὁποίου τήν ὁρμήν μόλις οἱ Ρωμαῖοι ἠδυνήθησαν νά ἀντι-
κρούσουν, ἐκεῖνος, ὅστις διά τῶν ὄπλων κατάκτησε τό Τάραντον καί ἄλλας
χώρας τῆς Ἰταλίας...

5) Καί ὡς Χριστιανός, ὅμως, πιστός ἠσθάνετο, ἐξεδηλώνετο καί δροῦσε ὁ
ἴδιος.

6) Τέλος, τό γεγονός ὅτι εἶχε κατ' ἐξοχήν Ἑλληνοχριστιανική μόρφωση,
ἦτο οὐσιαστικά, κατά τό γνωστό δόγμα τοῦ μεγάλου ἀρχαίου ρήτορος Ἰσο-
κράτους (Παναθηναϊκός, 50) καί Ἑλληνας, ἢ γιά τήν ἐποχή του «Ρωμαῖος-
Ρωμιός», δηλ. Βυζαντινός, ἐνῶ ἀπέφευγε τόν χαρακτηρισμό τοῦ Ἑλληνας,
ὡς «εἰδωλολάτρου».

Λίαν χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ ὁμιλία του πρὸς τό Συνέδριο φεουδαρχῶν
τῆς Ἀλβανίας καί τῆς Ἡπείρου στο Ἀλέσιο (2.3.1444) γιά τή γενίκευση τῆς
ἐξεγέρσεως κατὰ τῶν Τούρκων εἰσβολέων¹¹: «Αἰσθάνεσθε πολύ καλά, καθὼς
καί ἐγώ ὁ ἴδιος, ὅτι τό κοινόν μας συμφέρον ἀπαιτεῖ τήν ἐκ συμφώνου
ἔνωσιν τῶν δυνάμεών μας ἔναντι του κοινοῦ ἐχθροῦ, τοῦ ὁποίου ὁ σκοπός
ἀποβλέπει, ὄχι μόνον νά αἰχμαλωτίσῃ τά σώματά μας καί νά καταστῇ
κύριος τῆς περιουσίας μας, ἀλλά νά ἀπολέσῃ καί αὐτάς τάς ψυχάς μας. Τά
ὅσα ἔπραξεν ἕως τώρα μᾶς παρισταίνουν προφανῶς τήν εἰκόνα τῶν σκιοπῶν
του. Αὐτός κατεπόρθησε τήν Θράκη, κατεληλάτησε τήν Ἑλλάδα καί τήν
Μακεδονίαν καί περιώρισε τήν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς μόνον τά τείχη
τῆς ταλαιπώρου Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄς ὀπλισθῶμεν πρῶτον μέ τήν πρὸς τόν Θεόν πληρεστάτην ἐλπίδα,
δεύτερον μέ τήν ἀδολον καί τελείαν ὁμόνοιαν καί τρίτον μέ ἐκεῖνο μέ τόν
ὑπὲρ τῆς φίλης Πατρίδος ἔνθερμον ζῆλον καί διακαῆ πόθον, ὅστις ἐμπνέει
εἰς τάς καρδίας τῶν τιμίων ἀνδρῶν τήν τόλμην, τήν γενναιότητα καί τήν
καταφρόνησιν τῆς ἰδίας ζωῆς πρὸς ὑπεράσπισιν καί σωτηρίαν τῆς¹²...»

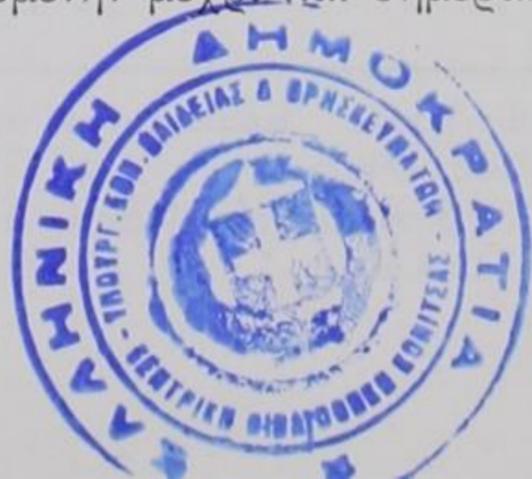
Τό 1477 ὁ Σουλτάνος πολιορκεῖ καί πάλι τήν Τρόια καί μετά ἡρωϊκὴν
ἀντίσταση 13 μηνῶν ὁ διοικητής τῆς ὑπογράφει συνθήκη τῆς παραδόσεως τῆς
Τρόιας, μέ κάποιες ἐλευθερίες. Ἀλλά οἱ ὑπογράψαντες καί ἄλλα στελέχη
μετεφέρθησαν στήν Πόλη, ὅπου ὁ Μωάμεθ τοὺς κατέσφαξε. Οἱ ἐναπο-
μείναντες κάτοικοι τῆς Τρόιας «ὑποταγέντες ἐξισλαμίσθησαν καί ἀκολού-
θησαν οὐσιαστικά ἔκτοτε τόν Κατακτητὴ, ὡς «Τουρκαλβανοί»!

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἰωάννης πρόλαβε καί κατέφυγε στό Βασίλειο τῆς Νεα-
πόλεως καί «ἐτιμήθη».

Ἐπίσης ἡ ἀδελφή του Ἑλένη καί πολλοί ἀπό τοὺς ὀπαδοὺς του
κατέφυγαν στήν Ἀπουλία, ἄλλοι δε μετακινήθησαν καί στήν Ἄνω καί Κάτω
Καλαβρία, ὅπου μαζί μέ ἄλλους, κυρίως Ἀλβανοφώνους, ἢ ὀρθότερον-
τοὺς μέσω Ἑλλάδος- Ἀρβανιτοφώνους, ἀπετέλεσαν τοὺς γνωστοὺς Γραικομάνους,
μέ τήν ἀντίστοιχη γνωστὴ διάλεκτό τους, ὁμιλουμένην μέχρι καί σήμερα.

¹¹ Ἀλεξ. Χ. Μαμμοπούλου, ἔ. ἀ. (7), 16

¹² Ἀλεξ. Χ. Μαμμοπούλου, ἔ. ἀ. (7), 16

Ὁ τελευταῖος τῶν ἀπογόνων Καστριωτῶν, Μαρκήσιος τοῦ Ἀγγέλου, φονεύθηκε στή μάχη τῆς Παβίας (24.2.1525). Μέχρι τά μέσα τοῦ 19^{ου} αἰ. ὅλοι αὐτοί οἱ Ἀρβανιτόφωνοι ὑπελογίζοντο στή μεγάλη Ἑλλάδα περί τις 90.000, ὡς Οὐνίτες πλέον, ὑπό τήν Παπική Ἐκκλησία. Ἐπιδιώκουν, ὅμως, τά τελευταῖα χρόνια νά ἔχουν ἐπαφή καί μέ τήν Ἑλλάδα.

Ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκιεντέρμπεης, πάντως, ἀγωνίσθηκε ὡς Χριστιανός, ἀμυνόμενος μετά τῶν συναγωνιστῶν του ἐπίσης χριστιανῶν, ὡς ἔσχατος ὑπερασπιστής Χριστιανός κατά τῶν ἐξ Ἀνατολῶν ἐπιδρομέων, οἱ ὅποιοι τελικά κατέστησαν κατακτηταί στήν Ἑλληνική (Βαλκανική Χερσόνησο, ἐπί μισή περίπου χιλιετία, ἀπειλοῦντες κατά τούς πρώτους κυρίως αἰ. καί αὐτήν τήν Κεντρικήν ἰδίως Χριστιανικήν Εὐρώπη.

Ἀνυπότακτοι οὐσιαστικά ἦσαν οἱ Χιμαριῶτες, οἱ ὅποιοι ἤδη ἀπό τό 1518 ἐπί Σελίμ Α' (1512-1520) καί ἐπέτυχαν ἀπό τόν Κατακτητή πολύ ἔνωρίς καί εὐρεῖαν Ἀὐτονομία, μέχρι καί νά ὀπλοφοροῦν!

III. Ἐξεγέρσεις καί Ἐθναπόστολοι

Ἐν τῷ μεταξύ ἄρχισαν οἱ ἐξεγέρσεις, κατ' ἐξοχήν, τῶν Ἑλλήνων ραγιαδῶν Χριστιανῶν, μέ προϋιμώτερη καί σημαντικώτερη τήν ἀτυχῆ ἐκείνη τοῦ Τρίκιης Διονυσίου, τοῦ Φιλοσόφου (Σκυλοσόφου ἀποκαλουμένου ἀπό τούς ἀντιπάλους του), ὁ ὅποιος κατώρθωσε νά εἰσέλθῃ καί στήν πόλη τῶν Ἰωαννίνων, ἀλλά εἶχε οἰκτρόν τέλος (11-129. 1611) μέ κορυφαία ἐκείνη τοῦ '21, μέ τούς πρώτους φαεινούς καρπούς τήν ὀριστικήν ἀπελευθέρωση μέρους τῆς Πατρίδας μας. Καί ἀπαρχήν διά τά περαιτέρω.

Παράλληλα ὅμως ἠγωνίζετο τό γένος μέ ποικίλους τρόπους, γιά τήν ἀποφυγή τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ ἐξισλαμισμοῦ, μέ ἀδάμαστους καί αἱματηρούς, μέχρι αὐταπαρνήσεως καί αὐτοθυσίας διηνεκεῖς ἀγῶνες καί μέ σημαντικώτερους πρωτεργάτες, γιά τήν ἐνιαία τότε Ἠπειρο τούς: Ἐπίσκοπον Δρυϊνουπόλεως Σοφιανόν, Νεκτάριον Τέρπο καί Κοσμᾶν τόν Αἰτωλόν¹³

1. Ἐπίσκοπος Δρυϊνουπόλεως Σοφιανός (+ 1711)

1. Γιά τόν Ἐπίσκοπον Δρυϊνουπόλεως Σοφιανόν, παρά τό σημαντικό καί σωτήριο κατά τοῦ ἐξισλαμισμοῦ ἔργο του, κατ' ἐξοχήν στή (Βόρειο) Ἠπειρο, γι' αὐτήν τήν «διακειριμένην θρησκευτική φυσιογνωμία, καί ἕνα μέγαλον ἐθνικόν ἀγωνιστή», ὀλίγα τινά γνωρίζομε, πού, ἐν τούτοις, τόν ἀνυψώνουν στούς κατ' ἐξοχήν πρωτεργάτες στό θεάρεστο καί ἐθνικό ἔργο του¹⁴.

Ἡ συμβολή του κατά τοῦ ἐξισλαμισμοῦ, πού τότε εἶχε πάρει μορφήν ἐξοντωτικῆς ἐπιδημίας, ἰδίως στόν (Βόρειο) ἠπειρωτικό χῶρο κατέστη ὄντως

¹³ Ἀθ. Λέικια: Ἱεραπόστολοι στή Β. Ἠπειρο, ἐφημ. ΒἩπειρωτικόν Βῆμα, ἀρ. φ. 20, Σεπτ.-Ὀκτ. 1991,7.

¹⁴ Μεν. Ζώτου-Χριστόφ. Γιάνναρου «Ἡ Πολύτσανη τῆς Β. Ἠπέιρου τ. Α', Ἰωάννινα 1989, σσ. 117-122 κ.ά.

ουσιαστική, μέ επίκεντρο τήν I. Μονή του Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Πολύτσα-
νης Δροπόλεως (B.) Ἡπείρου. Λόγω τῆς μεγάλης φήμης του, πολλοί τόν
ἀποκαλοῦσαν Ἀπόστολο καί πρόδρομο τοῦ Ἁγ. Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

Λίγα σχετικά μέ τόν βίο καί τό ἔργο του γνωρίζομε. Γιά τήν καταγωγή
του, ἀπό τό μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τήν I. Μονή αὐτή τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου,
τήν ὁποία ἴδρυσε καί τήν κατέστησε μόνιμη διαμονή καί ὁρμητήριο γιά τό
διαφωτιστικό ἔργο του κατά τοῦ ἐξισλαμισμού καί ἐμμονή του στήν πίστη
τῶν ἀδελφῶν δοκιμαζομένων Χριστιανῶν, καθώς καί τούς στενοτάτους
δεσμούς μέ τήν Πολύτσανη μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του, δυνάμεθα νά συμ-
περάνωμε καί γιά τήν πιθανή ἐκεῖθεν καταγωγή του¹⁵.

Ἡ πρώτη συγκεκριμένη ἱστορική μαρτυρία του ἐντοπίζεται στό 1672, μέ
τήν ἴδρυση ἀπό τόν ἴδιο τῆς I. Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, πού τήν κα-
τέστησε μοναστηριακή σχολή καί ὁρμητήριο κατά τοῦ Ἐξισλαμισμού στήν
περιοχή καί εὐρύτερα. Ἀνῆλθε στό βαθμό τοῦ Ἐπισκόπου καί μάλιστα
Δρυινοπόλεως, ἀλλά σύντομα παραιτήθηκε καί συνέχισε τό ἔργο του ὡς
«μεγαλόσχημος Μοναχός» στόν Ἅγιο Ἀθανάσιο.

Μέ τά τολμηρά καί ἐμπνευσμένα κυρύγματα του θέρμαινε τίς ψυχές τῶν
Χριστιανῶν, τούς ξεσήκωνε (μέχρι καί ἐνόπλων ομάδων) καί κατώρθωνε νά
ἀποικρούση καί βίαια τούς ἐχθρούς τῆς πίστεως καί τῆς πατρίδας καί νά
σταματήσει, ἐν πολλοῖς, τόν περαιτέρω ἐξισλαμισμό ἀπειλοῦντα καί
ὀλόκληρη τήν περιοχή, μέχρι το θάνατό του ἐπισυμβάντα στή Μονή τό
1711, ὅπου καί ἐτάφη.

Πολλοί συγγραφεῖς καί ξένοι ἀκόμη περιηγηταί ἐπεσήμαναν ποικιλο-
τρόπως, ἔστω καί συμπερασματικά, τή σημασία τοῦ ἔργου του κατά τοῦ
ἐξισλαμισμού, ὅπως οἱ παρακάτω¹⁶ «...Παραιτηθεῖς (τοῦ ἀξιώματος τοῦ
Ἐπισκόπου), προσῆλθεν εἰς τήν παρά τήν Πολύτσανη Μονήν τοῦ Ἁγ. Ἀθα-
νασίου, ἵνα διδάξη τούς περιοίκους καί ἐνισχύση αὐτούς εἰς τήν ἐγκαρτέρησιν
καί τήν ἀποτροπήν τοῦ κινδύνου τῆς ἐξωμοσίας» (A. Philippson, 1897).

«Ἐάν ἡ ὁσημέραι παρατηρουμένη πρόοδος τοῦ Ἰσλαμισμού δέν ἀνεχαιτίζετο
ὑπό τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀποστόλου καί δέν ἀπεμακρύνοντο ἐκ τοῦ τμήματος
τούτου οἱ ἐξωμοτοῦντες, δέν θά εἰσέδυνεν ἄρα ὁ ἰσλαμισμός εἰς Πωγώνι,
βραδύτερον καί εἰς Ζαγόριον; καίτοι οἱ κάτοικοι ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων
ἀγνοοῖ εἶναι;¹⁷». «Ὅταν ὁ Ἑλληνισμός κινδύνευε νά χαθῆ ἔξ αἰτίας τῶν ἀθρόων
ἐξισλαμισμῶν, (ὁ Σοφιανός) ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, πού ὠρθώθηκε ἐναντίον τοῦ
μιάσματος καί μέ τίς ὁμιλίες του καί τή θεία του ἔξαρση κατώρθωσε νά τόν
σταματήσει. Ἄν στό ἀλύτρωτο ἐκεῖνο τμήμα τῆς B. Ἡπείρου σώζονται
Ἑλληνες, αὐτό ὀφείλεται στόν ἅγιο Σοφιανό καί στόν κατόπιν μεγάλο
ἐθναπόστολο Πάτερ Κοσμᾶ, πού κι αὐτός περιηγήθηκε τά μέρη ἐκεῖνα καί

¹⁵ Ν. Παπαδοπούλου: Ἡ Δροπόλις τῆς Β. Ἡπείρου, ...σ. 71, κ.ἀ..

¹⁶ Μεν. Ζώτου-Χστοφ. Γιάνναρου Ἡ Πολύτσανη, ἔ.ἀ. 120-122).

¹⁷ Παν. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου 1866, 29, σημ. 1.

τά ενίσχυσε στό θρησκευτικό κι ἐθνικό πεδίο. Ο Σοφιανός πρέπει νά ἀριθμηθῆ μεταξύ τῶν μεγάλων ἀναγεννητῶν τῆς ἐθνότητος¹⁸»

«Ο Ἐπίσκοπος Σοφιανός, ὑπῆρξε, λοιπόν, τῷ ὄντι μεγάλη φυσιογνωμία καί πρόδρομος τοῦ 1821, διότι εἰς κρισίμους διά τό Ἔθνος ὕψωσε μέγαν ἀναχαιτιστικόν φραγμόν εἰς τήν βάρβαρον καί ἀλλόθρησκον ἐπιβουλήν πρὸς ἐξισλάμισιν τῆς περιοχῆς του καί ἀνέτρεψεν οὕτω τά σκοτεινά σχέδια τῆς φυλετικῆς εξαφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τήν Ἑλληνικήν ἐκείνην γωνίαν τῆς ἀκραίας περιοχῆς¹⁹».

«Εἰς τήν διδασκαλίαν αὐτοῦ (τοῦ Σοφιανοῦ) ὀφείλεται ἡ ἐμμονή τοῦ τμήματος τούτου τῆς Πολύτσανης) καί τῆς Ρίζας καί τῆς Ζαγοριᾶς εἰς τήν πάτριον θρησκείαν κατά τό 1730-1735, ὅτε οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων γενναίως ἠμύνθησαν κατά τῶν ἀγρίως ἐπιτεθέντων γειτόνων ἐξωμοτῶν, οἵτινες ἄλλοτε μὲν διά τῆς βίας, ἄλλοτε δέ διά μυρίων ἐβιαστικῶν τρόπων ἐπροσπάθουν νά ἐξαναγκάσωσιν αὐτούς νά ἀλλοξοπιστήσωσι²⁰».

-Σωστά, λοιπόν, «ὁ Σοφιανός θαυμάζεται καί ἀγαπιέται ἀπό τοὺς Ἡπειρώτες ...καί πῖο πολύ ἀπό τοὺς Πολυτσανῖτες καί ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν γύρω περιοχῶν. Ὁ Λαός, μάλιστα, πού μέ τό ἀλάθητο κριτήριό του, ξέρει ν' ἀναγνωρίζη καί νά τιμᾷ τοὺς πραγματικά ἀξίους καί μεγάλους, ἀνακήρυξε τό Σοφιανό τοπικόν ἅγιο καί τιμοῦσε τή μνήμη του τήν 26^η Νοεμβρίου, ἐπέτειο τοῦ θανάτου του, μέ εὐλαβικό θρησκευτικό πανηγύρι. Ἐκεῖ στόν Ἅγιο Ἀθανάσιο, πού φυλάσσονταν τά ἱερά λείψανά του σέ ἀργυρῆ λειψανοθήκη, καμωμένη ἀπό τόν Ἡγούμενον Ἄνθιμο Σιάμο, συγκεντρώνονταν χιλιάδες Χριστιανοί καί Μουσουλμάνοι, γιά ν' ἀποτείσουν φόρο τιμῆς καί εὐγνωμοσύνης στό σύγχρονο τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τόν Ἐπίσκοπο Σοφιανό».

Καί ὅλα αὐτά ἀσφαλῶς μέχρι τῆ θύελλα τοῦ Χοτζικοῦ ἀθέου κἀθεστῶτος, ἰδίως ἀπό τό 1967 μέχρι τό 1990.

Ἐλπίζομε, ὅτι ἔκτοτε μέχρι καί σήμερα οἱ εὐσεβεῖς Πολυτσανῖτες καί οἱ περίοικοι, ὅπου κι ἂν βρίσκωνται, τόν ἀποκαθιστοῦν, τοῦλάχιστον, τήν ἡμέρα τοῦ πανηγυρικοῦ ἑορτασμοῦ του!

2. Νεκτάριος Τέρπος (1690-1740)

Ὁ Νεκτάριος Τέρπος γεννήθηκε στή «Θεοφρούρητη» Μοσχόπολη τῆς Β. Ἡπείρου, ἀπό Ἀρβανιτόβλαχους καί ἀκραίφνεῖς Ἑλληνες. Τά πρῶτα γράμματα ἔμαθε στά ὀνομαστά σχολεῖα καί τά εὐρύτερα στήν ἐκεῖ τότε ἀκμάζουσαν Νέαν Ἀκαδήμεια, «ἡ ὁποία ἀναδείχθηκε σ' ἓνα ἀπό τά σπουδαιότερα πνευματικά κέντρα τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ» εὐρισκιομένου Γένους²¹», μέχρι τό '21.

¹⁸ Φάνης Μιχαλόπουλος, περιοδ. Κιβωτός 1952.

¹⁹ Φ. Οἰκονόμου» Ἡ Ἐκκλησία ἐν Β. Ἡπείρῳ, Ἀθ. 1969, 38.

²⁰ Δημ. Εὐγγελίδης: Ἡ Β. Ἡπειρος Ἀθ. 1919, ἀνατύπ. 1996, 88

²¹ Μιχ. Γ. Τρίτου»: Νεκτάριος Τέρπος, ὁ Μοσχοπολίτης Διδάσκαλος τοῦ Γένους, (Ἀνάτ.), Ἰωάννινα 1999, 86.

Συνέχισε τις σπουδές του μέ θεολογική και φιλοσοφική κατάρτιση στη Βενετία²², όπου επίσης ήκμαζε ή εκεί Έλληνική παροιμία μέ τούς μεγάλους Ήπειρώτες Τυπογράφους κλπ.

Τό 1709 τόν συναντάμε έπειτα στό Άγιος Όρος ως Μοναχόν, στή σιγήτη τής Αγίας Άννης ως «Νεκτάριον Ιερομόναχον Βοσσιοπολίτην» και «θεολογική αὐθεντία». Μετέβη έν συνεχεία στή Μονή τοῦ Όσίου Ναούμ, παρά τήν Άχρίδα και από εκεί στήν I. Μονή τής Άρδευούσης ή Άρδενίτσας, ως μοναχόν εξελιχθέντα σε πνευματιόν και σε Ήγούμενον, όπου συνέβαλε στήν ανακαινιση και αποπεράτωση της, καθώς και στον εμπλουτισμό μέ Σταυρούς, Ευαγγέλια Ίερά Σκεύη και μέ ακίνητη περιουσία, γιά νά ανταποκρίνεται και στό ευρύτερο λειτουργικό και λοιπό ιεραποστολικό και εθνικό της έργο, όπως ο ίδιος μαρτυρεί.²³ Τήν Μονήν αὐτή είχε ως ορμητήριο στον πλούσιο άγώνα του προς αναχαίτιση τοῦ συνεχιζομένου και επιδεινωθέντος τότε εξισλαμισμού. Οι δραστηριότητές του σε ιεραποστολικές περιόδεϊες επεξετείνοντο και πέραν τής περιοχής Μουζακιάς, όπου και ή Μονή και εκάλυπταν εκείνην τών Βελεγράδων (Βερατίου), καθώς και άλλες περιοχές τής Ήπείρου. Η πιο μεγάλη ιεραποστολική δραστηριότητά του εκάλυπτε τή 10ετία 1720-1730 και επεξετείνεται σ'ολόκληρη σχεδόν τήν Ήπειρο και τήν δυτική Θεσσαλία, καθώς και προς Βορράν μέχρι έγγύς τοῦ Έλβασάν, στό χωριό Τραγότι, όπου ήλεγξε τούς κατοίκους, όπου ήδη οι άνδρες είχαν εξισλαμισθῆ. Ήλεγχε αὐστηρά και «τούς κρυπτοχριστιανούς, τούς κακούς ιερωμένους και άλλους²⁴».

Πέραν όμως τοῦ αὐστηροῦ ελέγχου, προχωροῦσε και στή σύσταση μετανοίας, διότι «ο αφέντης μας Χριστός σε θέλει και σε συγχωρεῖ».

Γιά τό δυναμικό συγγραφικό του έργο και δῆ γιά πολυθρύλητο, και ιδιαίτερα γιά τό «Η Πίστις», εκδοθέν τό 1732, κυρίως, «διά τούς άγραμμάτους και χωρικούς, επειδή εις τούτα τά μέρη τής Τουρκίας ευρισκόμενοι χριστιανοί, πολλοί επλανήθησαν και πλανοῦνται και αρνοῦνται (φεῦ) τον Χριστόν και παραδίδονται εις τάς χείρας του διαβόλου». Αποκαλεῖ μάλιστα το βιβλίο του αὐτό, έν κατακλιῖδι, «Εγκώμιον εις τον λαοπλάνο Μωάμεθ και Άλῆν», τον γαμβρό του!

Γι' αὐτό έγινε πολύ προσφιλέσ βιβλίο, πού κυκλοφόρησε και σε πολλές εκδόσεις.

Έδιώχθη, μάλιστα γι' αὐτό και από τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, τό οποῖο, πιεζόμενο προφανώς, απηγόρευσε τήν ανάγνωσή του, διότι «εκήρυττε τήν ανταρσία και τον αδιάλλακτο πόλεμον εναντίον τής βίας και τής τυραννίας προς εξισλαμισμόν»!

Πρό πάντων, όμως, προδόθηκε και συνελήφθη από τούς Τούρκους, οι οποῖοι «κτυπῶντες επάνω μου ανελέητα, δέν κοιτάζε ο ένας τον άλλον πώς

²² Εφημ. Β. Ηπειρωτικόν Βῆμα, αρ. φ. 20/Σεπτ.-Οκτ. 1991, 7.

²³ Νεκτ. Γέρπου: Η Πίστις, 196), Μιχ. Τρίτ., ε.α, (17), 85-86.

²⁴ Μιχ. Τρίτ., ε. α(17), 92.

καί ποῦ νά βαροῦν.. εἰς ὅλα τά μέρη μέ ἐβάρεσαν... καί χάριτι Θεοῦ ἰατρεύθηκα.. ὅμως τό ζερβόν μου μπράτσο ἔμεινε βλαμμένο²⁵..»,

Χαρακτηστικά ἀποσπάσματα τοῦ Θεοσώστου καί ἔθνοψυχωφελοῦς αὐτοῦ βιβλίου ἔχει συμπεριλάβει ὁ κ. Μιχ. Τρίτος στό ὁμώνυμο λίαν συνοπτικό καί περιεκτικό βιβλίο του, ὡς «Παράρτημα²⁶

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι καί τό σπάνιο σήμερα, παρά τίς 4 τουλάχιστον ἐκδόσεις του, βιβλίο του μέ δογματικόν κυρίως χαρακτῆρα, ἀλλά ἐπίσης ἐκλαικνευμένο: «Ζητήματα διάφορα, θεολογικά καί κατ' ἐρωταπόκρισιν, συναθροισμένα ἀπό τά συγγράμματα τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καί ἀπό ἄλλους πατέρας καί ἐξηγημένα σέ ἀπλήν φράσιν μέ περίφρασιν, αψοθ, Ἐνετίησι 1732.»

Τό βιβλίο αὐτό κλείνει μέ ἕναν ὑπέροχον Ἀλφαβητικό Ὑμνον εἰς τήν Ὑπεραγίαν Δέσποιναν Θεοτόκον²⁷..

Διά τό σωτήριο αὐτό ἔθναποστολικό ἐν γένει ἔργο του γιά τήν πίστη καί τό Γένος, πού ἐδοκιμάσθη πολύ ἀπό τούς Τούρκους, κατέφυγε τελικά στή Βενετία, ὅπου καί ἀπέθανε(1740²⁸).

3. Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός

Γιά τόν Ἰσαπόστολον καί Ἐθναπόστολον Ἅγιον Κοσμᾶ τόν Αἰτωλόν, πού ἐπειτείνει τό ἔργο του σέ πολύ εὐρύτερους ἀγῶνες, στόν Ἑλλαδικόν, χερσαῖον καί νησιωτικόν χῶρο καί κατέληξε στό μαρτύριο καί ὀλοκαύτωμά του στό Κολικόντασι τῆς (Βόρειου) Ἡπείρου (24.8.1779), πολλά καί προσιτά γιά τόν καθένα μας ἐγράφησαν.

Ὁ δέ Πανελλήνιος Σύνδεσμος ΒΗπειρωτικοῦ Ἀγῶνος (ΠΑ.ΣΥ.Β.Α.) καί ἡ Ἰ. Μητρόπολις Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καί Κονίτσης, ὑπό τόν μακαριστόν ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΟΝ, ἀφιέρωσαν ὀλόκληρο τριήμερο Συνέδριο ὑπό τόν Τίτλον «ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ-ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ²⁹».

Θά περιορισθοῦμε, λοιπόν, ἐδῶ σέ ἐνδεικτικά μόνον στοιχεῖα γιά τήν συμβολή τοῦ Κοσμᾶ στήν Παιδεία, στόν Β/Ἡπειρωτικό, κυρίως, χῶρο, διότι δι' αὐτῆς κατ' ἐξοχήν, ἄλλωστε. Κατεπολεμήθη, καί ὀπωσδήποτε περιο-

²⁵ Νεκτ. Τερπ. ἔ.ᾠ (17), 89.

²⁶ Μιχ. Τρίτ., ἔ. ᾠ, (17), 99-11.

²⁷ Μιχ. Τρίτου, ἔ.ᾠ. (17), 110-111).

²⁸ Γ. Βαλέτα: Νεκτάριος Τέρπος, ὁ ἀγνοημένος μέγας, ἔθνοφωτιστής, Πρόδρομος Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ 1971.

²⁹ Ὁμώνυμα Πρακτικά Α' Πανελληνίου Συνεδρίου, (22-24.8.1987), Ἀθ. 1988, σελ. 815, καί προσηρητέον ἀναλυτικό χάρτη τῆς Βορείου Ἡπείρου). Εἰδικώτερα γιά τόν Ἅγιο Κοσμᾶ τόν Αἰτωλό καί τή συμβολή στήν Παιδεία καί κατά τοῦ Ἐξισλαμισμού ἐν γένει κατ' ἐξοχήν στή Β. Ἡπειρο (σσ.499-543), καί γιά τήν Παιδεία εὐρύτερα, μέ τή συμβολή καί τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν Εὐεργετῶν, σσ. 339-442).

ρίσθηκε ό κατ' έξοχήν, γενοικτόνος έχθρός του Έλληνισμού, πού τροφοδοτούσε καί τόν άλλον καί πλέον άπάνθρωπον Γενιτσαρισμό.

Αυτή δέ ή Παιδεία, σέ σχολεία καί δασκάλους, όσο κι άν στην ένιαία - Ήπειρο είχε κάποια ανάπτυξη, ιδίως στίς Ήπειρωτικές πόλεις καί σέ κάποια «τυχερά» χωριά μέ άνάλογους χορηγούς καί ευεργέτες, -μέχρι καί Έθνικούς, είχαν όντως σημαντική ανάπτυξη³⁰ ,έν τούτοις, δέν έλειπαν καί περιοχές, όπου, κατά τόν ίδιο τόν Κοσμᾶ, «Δέν βλέπετε πώς άγρίεψε τό γένος, μας άπό τήν άμάθεια καί έγινήκαμεν ώσάν τά θηρία³¹», καί, κατά τόν γνωστό διδάσκαλον του Γένους, Κων/νο Κούμα, «τό περισσότερο (γένος) ήτο βυθισμένον εις τήν άγραμματίαν». «Η πενία, αί μεταξύ τών Χριστιανών αντιθέσεις καί έριδες καί αί πιέσεις του κατακτητου συνετέλουν εις τό νά έξισλαμούν οί άσθενή τήν συνείδησιν έχοντες καί άμόρφωτοι Έλληνοορθόδοξοι». Ξεισλαμιζόμενοι δέ αυτοί καθίσταντο, όχι μόνο Μουσουλμάνοι, αλλά καί πιστοί Τουρκοί καί σκληροί διώκτες του Χριστιανισμού, καί δή τής Ορθοδοξίας.. «Στά 1740, αναφέρεται άπό τόν Ήπειρώτη Ίω. Λαμπρίδη, τό μεγαλύτερο μέρος τών Έλλήνων τής περιοχής του Μπερατίου είχαν άλλαξοπιστήσει³²».

Ίδιαίτερα, λοιπόν, «ή Έκκλησία ώφειλε νά προχωρήση στον επανευαγγελισμόν τών όλιγοψύχων καί διά του κηρύγματος νά τονώση τό θρησκευτικόν φρόνημα τών υποδούλων... Τά μοναστήρια καί τά στοιχειώδη σχολεία ύπήρξαν αντίδοτα τής κατά τούς ΙΖ' καί ΙΗ' αιώνας τάσεως προς έξισλαμισμόν...³³».

Καί ό Άγιος Κοσμᾶς, λοιπόν, «είχε σαφή συνείδησιν τής ... κατάστασεως έξ ιδίας αντιλήψεως, έν πληροφοριών του Πατριαρχείου Κων/πόλεως καί έν τών τοπικών ένάστης περιοχής παραγόντων. Επίσης, ώς όξυδερκής ποιμήν, είχε διαγνώσει σαφώς τούς κινδύνους έν τής τοιαύτης κατάστασεως, τούς όποιους επεχείρησε και, έν πολλοίς, επέτυχε νά έξουδετερώση³⁴», όπως θά καταδείξωμε δι' όλίγων, μέ άφετηρία καί τά ξειδικευμένα αυτά θέματα του άνωτέρω Συνεδρίου:

Ό Άγιος Κοσμᾶς γεννήθηκε στό Μέγα Δένδρο, άπό φτωχούς γονείς Ήπειρωτικής καταγωγής- άπό τό τό χωριό Γραμμένο(;), μέ πατέρα ύφαντή τό επάγγελμα- καί έλαβε τό όνομα Κώνστας... Τά εγκύκλια μαθήματα πήρε στό σχολεία τής περιοχής, όπως τής Σβιγδίτσας Παρανασσίδος, τής Λαμποτάς Ναυπακτίας καί στό Έλληνομουσειό Φραγγιανών στό Άγραφα, άπό σοφούς καί πιστούς δασκάλους.

³⁰ Για τήν Παιδεία στή Β. Ήπειρο ειδιχώτερα. Βλ Άπ. Π.Παπθεοδώρου: Η Παιδεία στή Β. Ήπειρο, Πρακτικά, έ.ά. (25) σσ. 349-409),

³¹ Άγίου Κοσμᾶ Αίτωλου: Διδαχή Ε'.

³² Κ.Σαρδελή: Ό Άγιος Κοσμᾶς ό Αίτωλός καί ή Β. Ήπειρος, Πρακτικά..., έ.ά. (25), 509).

³³ Καθηγητή Νικ. Β. Γωμαδάκη: Ό Έθναπόστολος Κοσμᾶς ό Αίτωλός καί ό επανευαγγελισμός τής Παιδείας, Πρακτικά..., έ.ά. (25), 499—503)

³⁴ Γ. Χρ. Εύθυμίου: Η μέριμνα του Άγίου Κοσμᾶ του Αίτωλου διά τά σχολεία καί τά γράμματα εις τήν Ήπειρον», Πρακτικά ..., έ.ά. (25) , 530),

Ευρύτερη όμως μόρφωση Ἑλληνοχριστιανική και, πρό πάντων, Ἑλληνορθόδοξη ἔλαβε στό Ἅγιον Ὄρος, μέ ἀφετηρία τήν Ἀθωνιάδα Σχολή και μέ σοφούς δασκάλους.

Ευρύτερη όμως μόρφωση Ἑλληνοχριστιανική και, προπάντων, Ἑλληνορθόδοξη ἔλαβε στό Ἅγιον Ὄρος, μέ ἀφετηρία τήν Ἀθωνιάδα Σχολή και μέ σοφούς δασκάλους ὅπως τοὺς Παναγιώτη Παλαμᾶ και Εὐγένιο Βούλγαρη. Στή Μονή Φιλοθέου ἐκάθη μοναχός μέ τό ὄνομα Κοσμᾶς, ἐχειροτονήθη διάκονος και ἔπειτα ἱερομόναχος και τό ἱερατικόν ἀξίωμα ἐτίμησε ὅσον ὀλίγοι. Ἐμαθήτευσε και στόν Παναγιώτη Παλαμᾶ. Συνδέθηκε ἔπειτα μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στήν Κων/πολη, ὑπό τίς εὐλογίες και καθοδηγήσεις τοῦ ὁποίου, καθώς και τῶν κατά τόπους Ἀρχιερέων, ἄρχισε τίς ἐπανειλημμένες περιοδεῖες ἐπί εἰκοσαετία περίπου, ἀνά τόν Ἑλλαδικό και νησιώτικο-ὑπαίθριο κυρίως - χῶρο: Μακεδονία Θράκη, Θεσσαλία, Ρούμελη, Ἐπτάνησο, Κυκλάδες, και μάλιστα, στίς πιό ἀπειλούμενες ἀπό τή θύελλα τοῦ ἐξισλαμισμού περιοχές, ὅπως στήν ἐνιαία, και δὴ τήν κληθεῖσα ἀργότερα Βόρειο Ἡπειρο και ἔτι βορειότερα, μέ στόχο, ὄχι μόνον νά περιορίση, ἀλλά και νά ἀποτρέψη αὐτόν και νά περιφρουρήση τοὺς πιστούς, ἀκόμη και νά ἐπανευαγγελίση, ὅπως τονίσθηκε, τοὺς πλανηθέντας.

Αὐτό θά ἐπετυγχάνετο, κατ' ἐξοχήν, μέ τήν Παιδεία (σχολεῖα και δασκάλους) και μέ πρότυπα ἐν γένει μέχρι και ὀλοκληρωτικῆς αὐτοθυσίας τῆς ἐπιγείας ζωῆς του, ὅπως ὁ ἴδιος τό ἔπραξε, καθιστάμενος στό Κολικόντασι τῆς Β. Ἡπείρου αἰώνιος φύλακας και φάρος τῆς.

Δέν ὑπάρχει ἐν τῷ μεταξύ, χωριό και τοποθεσία, πού νά μή πέρασε κατά τίς περιοδεῖες του στήν ἐνιαία Ἡπειρο, ὅπου νά μή ἔστησε τόν ξύλινο Σταυρό, σύμβολο τῆς πίστεως και αὐτοθυσίας, γιά τοῦ Χριστοῦ τήν πίστη και -ἐμμέσως- τῆς Πατρίδος τήν ἐλευθερία, τό γνωστό ὡς «ποθούμενο», μέ συμπλήρωμα ἀπό τό Λαό και μιά, τουλάχιστον, σχετικῆ παράδοση.

Και ὅλα αὐτά μέ ἀπλᾶ κηρύγματα, κατανοητά ἀπό ὅλους, πού ἀπό παντοῦ και ἄν περνοῦσε, προσεῖλκε πλῆθος, ὄχι μόνον τοὺς πιστούς ραγιάδες, ἀλλά ἀκόμη και ἀνύποπτους Μουσουλμάνους. Μέ τό σύνθημα και τό πνεῦμα του «Δράξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῆ Κύριος» και μέ τό ἀπλό και ἐμπνευσμένο κήρυγμά του «τοὺς ἀγρίους ἡμέρωνε, τοὺς ληστές κατεπράυνε, τοὺς ἀσπλάχνους και ἀνελεήμονας ἔδειξεν ἐλεήμονας, τοὺς ἀνευλαβεῖς ἔκαμεν εὐλαβεῖς, τοὺς ἀμαθεῖς και ἀγροίκους εἰς τά θεῖα ἐδίδαξε και τοὺς ἔκαμε νά παρακολουθοῦν τάς ἱεράς ἀκολουθίας, και ὅλους γενικῶς τοὺς ἀμαρτωλούς ἔφερεν εἰς μεγάλην μετάνοιαν, ὥστε νά λέγουν ὅλοι εἰς τοὺς καιρούς των ἐφάνη ἕνας νέος Ἀπόστολος³⁵»

Οἱ Ἑβραῖοι ὅμως τόν ὑπέβλεπαν, μεταξύ τῶν ἄλλων, και διότι μετέφεραν τήν ἀργία ἀπό τό Σάββατο στήν Κυριακή μέχρι σημείου νά τόν καταγγείλουν στόν κατακτητή ὡς ἐπαναστάτη, μέ τό γνωστό τέλος του στό Κολικόντασι τῆς Β. Ἡπείρου(24.8.1779).

³⁵ Ν.Τωμαδ., ἔ.ἀ. (29), (501).

Ὡς πρὸς τὴν Παιδεία, καὶ τὸ ποιὸν τῆς ὅπως τὴν ἤθελε διὰ μέσου τῆς διδασκαλίας του, ὁ ἴδιος ὁ Κοσμᾶς τονίζει στὶς Διδαχές του, τὰ γνωστὰ ἀλλὰ τόσο σημαντικὰ καὶ διαχρονικὰ καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆς πλευρᾶς: «Νὰ σπουδάζετε καὶ ἐσεῖς, ἀδελφοί μου, νὰ μαθαίνετε γράμματα, ὅσον εἴμπορεῖτε. Καί, ἂν δὲν ἐμάθετε οἱ πατέρες, νὰ σπουδάζετε τὰ παιδιά σας, νὰ μανθάνουν τὰ ἑλληνικά, διότι καὶ ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Καί, ἂν δὲν σπουδάσης τὰ Ἑλληνικά, ἀδελφέ μου, δὲν εἴμπορεῖς νὰ καταλάβῃς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὁμολογεῖ ἡ Ἐκκλησία μας. Καλύτερον, ἀδελφέ μου, νὰ ἔχῃς ἑλληνικὸν σχολεῖον εἰς τὴν χώραν σου, παρά νὰ ἔχῃς βρύσες, καὶ ποτάμια... Καί ὡσάν μάθῃς τὸ παιδί σου γράμματα τότε λέγεται ἄνθρωπος. Τὸ σχολεῖον ἀνοίγει τὰς ἐκκλησίας, τὸ σχολεῖον ἀνοίγει τὰ Μοναστήρια. Τὸ σχολεῖο φωτίζει τοὺς ἀνθρώπους, ἀνοίγουν τὰ ὀμμάτια τῶν ἀσεβῶν, καὶ Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, νὰ μάθουν τὰ Μυστήρια».

Ὡς πρὸς τὰ ἐπιτεύγματα, τέλος, τοῦ ἔργου του, πού κατέστησε «σχολεῖα πανταχοῦ, τόσον Ἑλληνικά, ὅσον καὶ κοινὰ», θὰ ἀφήσωμε τὸν ἴδιον, τὸν ὄντως Μέγαν διδάσκαλον τοῦ Γένους καὶ σέ πῶς κρίσιμες στιγμὲς του, νὰ τὸν περιγράψῃ, ἐν εἴδει ἀπολογισμοῦ, μέ ἐπιστολῇ του, στὸν ἴδιο τὸν ἀδελφὸ του, ἱερομόναχο Χρῦσανθον, Σχολάρχην Νάξου, τὸν Μάρτιο 1779, ἥτοι μόλις ὀλίγους μῆνες πρὸ τοῦ μαρτυρίου του: «Ἐως τριάκοντα ἐπαρχίας περιῆλθον, δέκα σχολεῖα Ἑλληνικά ἐποίησα, διακόσια διὰ κοινὰ γράμματα, τοῦ Κυρίου συνεργουῦντος καὶ τῶν λόγων μου βεβαιουῦντος διὰ τινων ἐπακολουθησάντων σημείων... Δέκα χιλιάδες Χριστιανοί μέ ἀγαπῶσι καὶ ἕνας μέ μισεῖ. Χίλιοι Τούρκοι μέ ἀγαπῶσι καὶ ἕνας ὄχι τόσον, χιλιάδες Ἑβραῖοι θέλουν τὸν θάνατόν μου καὶ ἕνας ὄχι».

Μέ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργο του αὐτό ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ἐδικαίωσε τοὺς ραγιάδες Ἕλληνες, πού πολὺ ἐνωρίς, καὶ ἐνωρίτερα ἀπὸ τὴν ἐπίσημη Ἐκκλησία, τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς «Ἅγιον τῆς Ὁρθοδοξίας», ἀπὸ μαθητὲς του δέ καὶ ἐρευνητὲς εὐστόχως ἀπεκλήθη καὶ «Ἅγιος τῶν Σκλάβων», ἐνῶ ἀπὸ τίς πολλές ἤδη ἐπαληθευθεῖσες προφητεῖες του, καὶ «Προφήτης τοῦ Γένους»³⁶ ὅπως πῃ ἐκείνη γιὰ τὸ πολυθρύλητο «Ποθούμενο» τοῦ Γένους, ἤδη ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἀποφράδα ἡμέρα τῆς 29.5.1453 («Πάλι με χρόνια, μέ καιροὺς, πάλι δικὰ μας θάνατι»):

Εὐρισκόμενος, λοιπόν ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς στὸ σημερινὸ Βασιλικό (πρῶην Τσαραπλανᾶ) Πωγωνίου, εὐστόχως προεφήτευε: «Τὸ ποθούμενο θὰ ἔρθῃ, ὅταν θάρθοῦν δυὸ πασχαλιές μαζί»³⁷.

Καί ὄντως, κατὰ τὸ διττὸ σωτήριον ἔτος 1912, συνέπεσαν δυὸ μεγάλες «πασχαλιές»: Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Καί τότε

³⁶ Κ. Σαρδελῆ: Ὁ Ἅγ. Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ Β. Ἡπειρος», Πρακτικά..., ἔ. ἀ. (25). 505-16 καὶ ὁμώνυμο ἔργο του.

³⁷ Μιχ. Τρίτου: «Ἐκπληρωμένες προφητεῖες Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, Πρ. Λόγος, Ἰωάννινα .24.8.06)

ἀκριβῶς, μέ τόν Α' Βαλκανικόν Πόλεμο (1912-1913) ἀπελευθερώνετο καί ἡ Ἑνιαία Ἡπειρος.

Εἴθε σύντομα νά δοῦμε καί τήν πραγμάτωση γιά τήν ὀλοκληρωτική δικαίωση τῆς Βορείου Ἡπείρου μας, στήν ὁποία ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος, 'καί μετά τό μαρτύριό του ἐκεῖ στό Κολικόντασι, παραμένει ἀκοίμητος καί παρήγορος φύλακιάς της, μαζί καί μέ τόν νεώτερον ἀντάξιον συνεχιστή του, μακαριστόν Σεβαστιανόν Οἰκονομίδη.

Ἐν καταλείδει, λοιπόν, κατά τήν Τουρκοκρατία, ὁ τελευταῖος ἄμεσος ἔνοπλος ἀμυντικός ἀγώνας κατά τοῦ περαιτέρω ἐπειτατισμοῦ στήν περιοχή αὐτή ἀνήκει στόν Γ. Καστριώτη, τόν αὐτοαποκαλούμενον καί «Ἡπειρώτη». Ἀπό δέ τόν ὄντως ὀριακόν κίνδυνο τοῦ ἐξισλαμισμοῦ, μέ τό ἀπαίσιον Παιδομάζωμα, τόν Γενιτσαρισμό κ'α, γιά τήν Ὁρθοδοξία καί τόν Ἑλληνισμό, ἡ συμβολή γιά τήν περιστολή τοῦ κακοῦ αὐτοῦ καί τόν «ἐπανευαγγελισμό» τοῦ Γένους μας, ἰδιαίτερα στή ΒΔ Ἑλληνική χερσόνησο (ἐνιαία Ἡπειρο κλπ), ἐκ μέρους τῶν Δρυϊνουπόλεως Σοφιανοῦ, Νεκταρίου Τέρπου καί τοῦ Ἀγ. Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ- μέ πολύ εὐρύτερη ἐμβέλεια- ἦτο σωτήρια καί ἀξία μνημονεύσεως, ἀλλά καί παραδειγματισμοῦ, ἀκόμη καί σήμερα, πού, δυστυχῶς, δέν λείπουν ἐπίσης οἱ κίνδυνοι διαφόρων μορφῶν ἀφελληνισμοῦ ἐν γένει!

Α. Π. Π.

